

Ladislav Babić

Kako „čitati“ povijest?

Statistika je znanost koja barata masama podataka; u brojke pretvorenim datama koje opisuju predmet njezina istraživanja. A time mogu biti svi mogući objekti postojeći u svemiru, od elementarnih čestica do onih koji se individualno vole nazivati subjektima. Za znanost kažu da je hladna kao i naučnici koji se njome bave, daklem su takvi i statistika te njeni poslenici - statističari. Takvi naprosto moraju biti po prirodi svog nastojanja; samo hladne, a ne usijane glave, služeći se prikladnim alatom, mogu dovesti do spoznaje istine o objektima proučavanja, što i jeste intencija znanosti. Što se čovjeka tiče, primarni je njegov neposredni odnos sa svijetom, drugim čovjekom i ljudima – interakcija sa svekolikom okolinom – i njegov psihološki doživljaj rezultata tog međudjelovanja. Prijenos tog doživljaja ljudima može biti neposredan: živ čovjek svom živom ljudskom bratu riječju, gestom – svijesnom ili instinktivnom – prenosi svoje emotivno stanje, nailazeći na razumijevanje, suosjećanje, empatiju, ljubav ili svekoliko emotivno odbijanje, ako ne i mnogo gore reakcije. Od živog čovjeka, kad nas jednom napusti, sekundarno tu ulogu preuzimaju razne vrste umjetnosti, to vrijednije što nam neposrednije mogu pobuditi emocije, na način kako bi to učinilo živo stvorenje u svom duševnom razgolićavanju pred nama. Ipak, na putu od doživljaja živog bića do opisa istoga duhom umjetnika, desila se disipacija ljudskosti, ma kako to često ne

htjeli priznati. No, to je priroda stvari, koju diktira naša kratkovječnost na ovome svijetu, a onima koji to shvaćaju samo razvija humani pristup njegovim aktualnim, živim sužiteljima planete, ma bili oni i vjekovima udaljeni od stvarnih ili fiktivnih osoba kojima se bavi umjetničko djelo. Umjetnost, u psihički normalno razvijenih ljudi, još više razvija i izgrađuje njihovu ljudskost. Ona se doživljava dušom, ma što ista bila, i artističko djelo gubi na snazi ako umjesto neposrednog doživljaja umjetnikove ekspresije, zahtijeva tumačenje. Na primjeru poezije, autor je to jednom ovako definirao:

"Pjesma... predstavlja lako prenosivi koncentrat emocije (nešto kao strijela Amorova) a ne (besmisleni) filozofski traktat koji bi, poput egipatskih hijeroglifa, čitatelj-Champollion trebao odgonetati."

Dakako, kao što je poznato, *"De gustibus non est disputandum"* (o ukusima ne treba raspravljati); samo sam htio reći koliko se snažno umjetničko djelo svojom izražajnošću može približiti, primarnom, neposrednom ljudskom doživljaju, što dakako ne znači da aposteriorno, nakon što se on malo slegne, ne možemo o njemu i razmišljati.

Statistika, na prvi pogled, posebno onima koji je niti shvaćaju, niti iza nizova brojki ne vide objekte odnosno subjekte opisane njima, djeluje toliko objektivizirano i nečovječno, da i s njenim rezultatima postupaju na sasvim neljudski način. Prebijaju, primjerice, "naše" sa "njihovim" mrtvima, pa iz razlike izvode zaključke koji im odgovaraju, bazirane ne na shvaćanju poruke koju posreduju podaci, već na svom apriornom stavu kojemu oni tek služe kao navodna potvrda. Znanstvenim podacima potrebna je - ako su skupljeni i obrađeni na korektan način - interpretacija, a tu onda dolazi do belaja. Suprotstavljaju se viđenja, opcije, tumačenja, rade se distinkcije između već spomutih "naših" i "njihovih", prave se (ne)namjerna previđanja uzročno posljedičnih veza, uzimaju u obzir ne humane već kvazihumane – nacionalne, vjerske, rasne, rodne, rođačke ili

spolne određenosti... Ne temeljem naučnih, logičkih, odnosno racionalnih zaključaka - već na osnovi emotivnog doživljaja koji date u nama pobuđuju i/ili čistog interesnog opredjeljenja - vršimo silovanje egzaktnih brojaka, što nije drugo do posmrtno silovanje ljudi skrivenih iza numeričkog opisa. Ne treba ni spominjati one koji bezočno koriste statističke zaključke na ograničeni opseg podataka, kada su statistički zaključci bilo nesigurni, bilo potpuno neutemeljeni. Silovanje brojki je odraz neznanja i nekompetencije, silovanje ljudi – ma bili i mrtvi – je naprosto zločin.

Ako je statistika hladna, jer je znanost (i dobro što je takva), ako znanstvenici u svom bavljenju naukom moraju biti hladne glave (i dobro da su takvi), to još ne znači da su oni hladni, bešćutni ljudi koji svijet i svoju ljudsku subraću doživljavaju kao puste brojeve ili objekte svojih istraživanja. Što ih to humanizira u interakciji sa drugim ljudima? Na prvom mjestu je njihov biološki ustroj, koji ih s te točke gledišta definira kao receptore signala kojima su izloženi u saobraćanju s drugim ljudima. Na drugom mjestu je duhovni ustroj (kao evoluciona nadgradnja onog tvarnog, genetskog biološkog), koji im omogućuje – kao svima nama – tumačenje tih signala temeljem subjektivnog, a ne samo znanstvenog iskustva. Kako duhovnom ustroju čovjekovu doprinosi i odgoj od njegova rođenja do zrelih godina, a naročito tijekom mladosti (*"drvo se savija dok je mlado"*), možemo ga staviti na treće mjesto. Obrazovanje (naročito ako je humanističko) može dodatno razviti i učvrstiti njegove humane komponente, ali u protivnom slučaju učiniti sasvim neosjetljivima spram društva - u koje smo svi utopljeni (čovjek je društveno biće) - i ljude s najkvalitetnijom biološkom podlogom. I konačno, umjetnost je ona koja humanizira ljudska bića, dakako ne apriorno, već ako smo duhovno pripremljeni na njene poruke. U tom smislu je svaka umjetnost angažirana, ma i ne primarnom voljom umjetnika sama koliko svojim "terapeutskim" djelovanjem na svoje poklonike. Naravno, ako u samom začetku djelo stvaramo ne iz duboko doživljenog individualnog pristupa koji se kao krajnji rezultat sintetski spaja s potencijalnom ljudskošću svakog čovjeka, već s namjerom da poučavamo, onda to i nije umjetničko djelo koliko obični alat koji opslužuje svrhu s kojom je nastalo (poučavanje) ili pak naprosto isprazna replika, mada i majstorski izvedena kopija originala, bez dubljeg emotivnog utjecaja na nas, sem

divljenja formalnom majstorstvu autorovu. Socijalistički realizam je, kao umjetnički pravac, imao upravo takvu ulogu – da prikazujući idealizirane slike socijalističke stvarnosti, što više stvarnost približi tom idealu-falsifikatu (s njim se [obračunao](#) Krleža 1952. godine, na „*Trećem kongresu Saveza književnika Jugoslavije*“). Umjesto djelovanjem na najdublje psihološke temelje čovjeka - koji bi trebali biti baza realizacije svakog pravednog društvenog uređenja, pa i socijalizma – on je nastojao te temelje modificirati na način koji se u konačnici pokazao kao isprazna krivotvorina međuljudskih odnosa, s čega je i nestao (u tom svom vidu) s historijske pozornice.

Smrt je prirodna posljedica evolucije svega u svemiru (osim njega samoga i fiktivnog božanstva), međutim – u ljudskoj percepciji možemo razlikovati prirodne i neprirodne smrti. Svaka ona koje je uzrok ljudsko djelovanje (posredno ili neposredno) nije prirodna. Simbolički bismo mogli reći, što i religije tvrde, da jedino bog ima pravo oduzeti život (bog dao, bog uzeo; takva je božja volja), što ljudi tumače kao odraz božje svemoći i nadmoći nad nama, umjesto humanističkog poziva da jedni drugima ne atakiraju na život. Dok budemo u praksi na tako bezumni način pristupali životima istovrsnika, održat će se i neprimjerena manipulacija znanstvenim činjenicama, iskrivljenima ne u svrhu spoznaje istine o svijetu kojim prebivamo, sebi samima i našem položaju u njemu, već pukom ostvarenju vlastitih interesa na štetu tuđih. Ako je rat samo politika ostvarena drugim sredstvima, onda i ubistvo nije no pokušaj zadovoljenja interesa na drugi način. Ako pak je ubistvo neprihvatljivo, onda je takvo i ono koje narodi legaliziraju u "slavu" svoju, na uštrb interesa drugih naroda – rat! Tim prije što se takvom "legalizacijom" obvezuju, prisiljavaju svi građani – bez obzira na "prigovor" savjesti - da u zločinu sudjeluju. Daklem, dvostruki zločin: prisila i ubijanje, uz cijeli spektar konkretnih zločinačkih djelovanja koja se u takvom nečovještvu primjenjuju (ubijanja, egzekucije, mučenja, silovanja, logori, protjerivanja,...) - ne samo protiv neprijatelja, već često i protiv "vlastitih" - kad je ono već "legalizirano". S licemjernim pokušajima (uglavnom uzaludnima) da se kojekavim konvencijama "propišu" dozvoljeni i nedozvoljeni načini egzekucija prilikom prevladavanja masovnog ludila.

Stvari, međutim, nipošto nisu jednostavne, uslijed postojanja raznih vrsta ekstremizama: elitističkog, vjerskog, rasističkog, nacionalističkog ili onog totalno deprivilegiranih i neobrazovanih slojeva. Ni jedni od njih se po cijenu dijaloga ne žele odreći bilo svojih privilegija, uvjerenja, fantazmi, bilo krajnje nasilnog rješavanja problema. Interpretacija povijesne znanosti, kao aposteriorne refleksije historijskih događaja, duboko je protkana subjektivnim i interesima gomila kojih se subjekt osjeća dijelom, odnosom prema smrti drugih osoba u svijetlu bezobzirnog ostvarenja vlastitih interesa, a sukladno tome i interpretacijom (falsificiranjem) statističkih podataka koje se koristi da zamrače umjesto rasvijetle zbivanja. Subjektivni interesi se rađaju na hranjivoj podlozi nekritičkih percepcija svojih najbližih, roditelja prvenstveno, bespogovornim usvajanjem njihove matrice mišljenja i ponašanja, koja se onda osnažuje zapažanjem da se i drugi članovi grupe vladaju na isti način. Tako se stvara alibi, opravdanje za vlastito djelovanje, a onda se on još nastoji učvrstiti revizijom istinitih povijesnih činjenica sukladno grupnom, i dakako – vlastitom interesu. Stoga se u većine, cjelokupnja ljudska povijest – to više što je suvremenija – percipira i tumači posredstvom vlastite i sudbine najbližih članova obitelji. No, povijesna znanost je neke vrste statističke znanosti, u smislu da se odnosi na cjelinu a ne na njene atomarne dijelove – pojedince. Oni jesu (aktivni ili pasivni) učesnici povijesnih događanja, svatko na svoj način doprinoseći njima – kao što atomi doprinose vladanju plina - ali kao što stanje plina ovisi o cjelokupnom vladanju svih atoma, tako i povijesna zbivanja ovise o cjelini vladanja ljudskog roda ili njegovih većih parcijalnih dijelova. Volim reći kako je povijest "*termodinamika ljudskog roda*"; kao što ova fizikalna znanost opisuje stanje cjelokupnog plina, ne zanimajući se pojedinim atomima, tako se i povijest mora interpretirati u smislu vladanja cjeline a ne pojedinaca. Čak ako su partizani ubili vašu nevinu rođaku, čineći najgora zvjerstva nad njom, to ne može promijeniti pozitivni sud o antifašizmu i njegovim borcima, naspram fašizma protiv kojega su ustali; sud vjerodostojan, ako povijest sagledamo u kontekstu cjeline svih ljudskih djelovanja i sudbina, a ne samo vaše rođake. Samo tada ćemo izbjeći *Voltairevu* tvrdnju kako "*Istorija dokazuje da istorija može da dokaže sve*". Na žalost, u naroda regije danas je izrazito upravo ovakvo, krivotvoreno tumačenje povijesti, eufemistički nazvano blagim imenom – revizija.

Odnos spram fašizma – a onda i prema povijesti od prije sedamdesetak godina, kada je isti carevao ovim prostorima i velikim dijelovima svijeta - danas, kad se on ponovno nastoji vratiti na javnu scenu, možemo formirati i u nedostatku vlastitih iskustava sa njim, preko odnosa drugih – živih i neživih - ljudi prema njemu. Ne jednog ili dvojice, prikladno odabranih da potvrde naš unaprijed formirani sud – već hrpe naših relevantnih životnih suputnika. Relevantnima ćemo smatrati ljude, kao takve potvrđene od najšire moguće društvene zajednice, ljude oko čijih humanističkih stavova, djela i djelovanja postoji široki konsenzus. Umjetnika, kulturnih djelatnika, naučnika (ponajmanje političara, jer - prema već spominjanom filozofu - "*Politika je vještina da se laže u pravi čas*", a nas laž ne zanima). Dovoljno je biti tek površno obrazovan, niti ne posebno načitan, da se usporedbom spiska umjetnika s prostora bivše *Jugoslavije* koji bijahu učesnici *NOB*-e – ako se imalo cijeni humanistički diskurs njihova stvaralaštva - sa spiskom onih koji su služili fašističkim nacionalizmima podržavajući ih intimno i svojim djelom, shvati iz kojih razloga su se odlučili za "šumu" umjesto služenja neljudskim režimima. [Kaže](#) *Predrag Matvejević*, u zborniku „*Kultura i umjetnost u NOB-u i socijalističkoj revoluciji u Hrvatskoj*“:

"Da spomenemo samo nekoliko imena, najprije onih koji su poginuli kao partizani: to su, osim Gorana, Kosta Racin, rođonačelnik nove makedonske poezije, Hasan Kikić, Veselin Masleša, Karel Destovnik Kajuh, Đorđe Jovanović... Imenujmo i neke od onih koji su preživjeli borbu: Skender Kulenović, Jovan Popović, Branko Ćopić, Mirko Banjević, Radovan Zogović, Mihajlo Lalić, Oskar Davičo, Dušan Kostić, Jure i Marin Franičević, Matej Bor, Jure Kaštelan, Dobrica Ćosić, Josip Vidmar, Mile Klopčič, Edvard Kocbek, Esad Mekuli, Mirko Božić, Mladen Oljača, Meša Selimović, Čedomir Minderović, Vladimir Dedijer, Rodoljub Čolaković, Ivan Dončević, Vlado Popović, Vojin Jelić, Vjekoslav Kaleb, Antonije Isaković, Tanasije Mladenović, Slavko Janevski Slavko Vukosavljević, Erih Koš, Ervin Šinko, Ivan Potrč, Tone Seliškar, Zdenko Štambuk, Juš Kozak, Prežihov Voranc, Miroslav Feldman, Josef Debreczeni, Mihajlo Vuković, Radonja Vešović, Igo Gruden, Drago Ivanišević, Derviš Sušić, Ciril Kosmač, Šime Vučetić, Živko Jeličić,

Josip Barković, Janko Đonović, Ranko Marinković, Eros Sequi, Jara Ribnikar, Slavko Kolar, Slobodan Novak, Mira Alečković, Milorad Panić Surep, Mate Beretin, Ivo Čaće, Joža Horvat, Aco Šopov, Kole Čašule, Vlado Maleski, Janko Kos, Jože Javoršek, Miško Kranjec,... zapisujem imena kako mi koje dolazi na pamet, bez obzira na godine starosti, na porijeklo ili nacionalnost. Ima ih, kako vidimo, dosta na okupu — Srba, Hrvata, Slovenaca, Crnogoraca, Makedonaca, Muslimana, Mađara, Albanaca, Židova, nacionalno »neopredijeljenih« Jugoslavena... Lista bi mogla biti mnogo, mnogo dulja. Nепrestano mi padaju na um nova imena koja se ne smiju i ne mogu mimoići. Treba svakako uzeti u obzir i sve one koji su, upravo zbog svojih naprednih i antifašističkih gledišta, strijeljani prije početka ustanka ili nešto kasnije, umoreni u koncentracionim logorima, zatvorima i drugim mjestima sveopćeg poprišta: August Cesarec je prvi među njima, pa Otokar Keršovani, Stevan Galogaža, Mito Bogoevski, Božidar Adžija, Ognjen Prica, Zvonimir Richtmann, Jovan Kršić, Grgur Karlovčan, Kole Nedelkovski, Mihovil Pavlek Miškina, Miran Jarc, Ivo Brnčić, Zijo Dizdarević, Ivan Rob... Spomenuti su ovdje, kažem, tek neki: zna se da ih je čak 76 poginulo, samo pisaca, ne brojeći tu likovne i druge umjetnike! Što može bolje ilustrirati sintezu o kojoj je riječ? Zbog svega toga termini otpor ili književnost otpora nisu uobičajeni u Jugoslaviji, jer je sama priroda borbe zadobila širi i sveobuhvatniji, revolucionarni karakter.“

Dodamo li spisku *V.Nazora* kojeg je zaboravio spomenuti, pa *Krležu*, najpoznatijeg ljevičarskog pisca bivše države, koji je ostao u *Zagrebu* odbijajući suradnju s ustaškim režimom ali ni ne odlazeći u partizane, u strahu za svoj život od obje strane („*Ubio me Dido (Kvaternik) ili Đido (Milovan Đilas) – svejedno je!*“; *Partija* je, a naročito *Đilas*, zamjerala *Krleži* vodeću ulogu u tzv. „[Sukobu](#) na književnoj ljevici“), te niz likovnih umjetnika:

„Antun Augustinčić, Oton Postružnik, Vanja Radauš, Marijan Detoni, Đuro T ijak, Franjo Mraz, Vilim Svečnjak, umjetnici-partizani, koji svojom ratnom biografijom ispisuju i biografiju duha. Njihov odlazak u narodnooslobodilački rat

nastavak je punoga političkog i likovnog angažmana još iz vremena djelovanja grupe »Zemlja« (5. studeni 1929 — 6. travanj 1935). Oni pripadaju najstarijoj grupi likovnih umjetnika koja je otišla u partizane uz još niz umjetnika starije generacije.“ ([Smiljka Mateljan](#)),

glumaca (*Vjekoslav Afrić*, koji pri dolasku u partizane organizira „[Kazalište narodnog oslobođenja](#)“, *Žorž Skrigin*, *Mira Sanjina*, *Pero Kvirgić*,...), te znanstvenika od kojih su najpoznatiji *Ivan Supek* i *Pavle Savić*, iole humanom i objektivnom stvoru mora postati jasan odnos između fašizma i antifašizma, te što je prisilio ove intelektualce na odlazak u partizane, uz mnoge nepoznate, istinski humanističke ljude svih vjera i nacionalnosti. Tko ovim nepotpunim spiskovima može suprotstaviti jednakovrijedne i jednakobrojne stvaratelje, zagovornike fašističkih, kvislinških tvorevina na tlu bivše države? Dakako, u proteklim ratovima koji su doprinjeli raspadu *Jugoslavije*, neki od njih izdali su svoj humanistički svjetonazor koji ih je odveo u *NOB*, no to je već druga priča. Što se samo *Hrvatske* tiče, valja spomenuti *Prvi kongres kulturnih radnika Hrvatske*, održan 1944. u *Topuskom*, od 25. do 27. juna:

*„U obližnjoj šumi, nešto podalje od varošice - kako bi se izbjegla opasnost od napada aviona – održavali su sastanke pisci, publicisti, umjetnici. Širok je krug pitanja koja su na tom skupu razmatrana i iznijeta na diskusiju. Petar Lasta obradio je temu iz područja književnosti, Đoka Petrović govorio je o problemima iz oblasti kazališta, Mladen Iveković je referirao o publicistici, Miroslav Spiler o glazbi, ing. Miro Ostrogović o arhitekturi, Ivan Supek o prirodnim naukama, Vanja Radauš o likovnoj umjetnosti, a Ivan Čaće i Franjo Mraz o samonikloj narodnoj umjetnosti. Umjetnički dio programa bio je raznovrstan i bogat. Kao potvrdu ove tvrdnje bit će uputno navesti bar neke priredbe iz kazališnog i glazbenog područja. Uz sudjelovanje Centralne kazališne družine, družine »August Cesarec« i nekih drugih družina, izvedena su, pored ostaloga, ova djela: komedija *J. P. Sterije »Rodoljupci«*, *Josipa Gregorina* drama u 2 čina »Dosta je čekanja« (zasnovana na obradi aktuelne političko-društvene teme), komedija *Bran. Nušića**

»Sumnjivo lice« (jedan čin), Ivana Čaće scenska slika »Zmija u procjepu« (u vrlo uspjeljoj interpretaciji Mladena Šermenta), Josipa Cazića zborna recitacija »Požar Like«, itd. Glazbeni dio programa sačinjavali su, uz razne tzv. masovne pjesme, vrlo popularne na partizanskom tlu, skladbe iz domaćeg i slavenskog svijeta (Lisinskog, Zajca, Chopina, Dvoržaka, Čajkovskog, klavirska kompozicija Natka Devčića »Roblje ide«, itd.). U povodu kongresa otvorena je izložba fotografija i likovnih radova (Detoni, Radauš, Prica, Murtić, Šimaga i dr.). Priređeno je također jedno književno veče na kojem u su čitani radovi afirmiranih i manje afirmiranih pisaca (Vladimira Nazora, I. Gorana Kovačića, Ivana Dončevića, Jure Kaštelana, Vlade Popovića, Zdenka Štambuka, Jože Horvata, Branka Priselca, Ivana Čaće, i dr.)“, ([Vice Zaninović](#))

„A malo poslije Kongresa u Topuskom, sredinom augusta 1944. (15—17. VIII), došlo je do konferencije kulturnih radnika Istre, kojoj je prisustvovalo »oko 130 delegata« s istarskog područja.“ (ibid)

Poveznica statistike, povijesne znanosti i umjetnosti u tumačenju historijskih zbivanja je vrlo jednostavna: prisustvo, primjerice, Nazora među partizanima samo po sebi ne bi ništa posebno govorilo o suštini tog gerilskog pokreta, ali prisustvo gomile nazora, gorana, supeka, daviča, detonija, augustinčića,... – u okolnostima kad kame rade i pune se jame, dok oni promiču humanističko viđenje budućnosti svojih naroda i svijeta - koji su potom, u narednih pedesetak godina, utjecali na kulturne, umjetničke i znanstvene standarde te razvoj bivše države, puno govori onima koji nisu osuđeni (uslijed vlastite duhovne insuficijencije) na prosudbu zbivanja isključivo temeljem ličnog ili porodičnog iskustva. Iščitavanje povijesti mimo navedenih i nenavedenih činjenica, tek svjedoči o zastranjenju onih koji to čine, i cijelog društva kojem su uspješni nametnuti vlastito viđenje. Razvojni putevi ljudi se međusobno razlikuju, jedni streme prema očovječenju, drugi prema degradaciji možda nekada i prisutne ljudskosti. Žalosno je što će, primjerice, Nedjeljka Mihanovića – tipičnog predstavnika potonjih – velikohrvati prvenstveno pamtiti kao prvog predsjednika Sabora nakon raspada Jugoslavije, dok će ga oni s

ljudskim kapacitetom nastojati što prije zaboraviti. Dok još 1975. godine, u [eseju](#) „Revitalizacija Nazorova stvaranja“, piše hvalospjeve *Nazorovoj* partizanskoj poeziji i njegovom dnevniku „*S partizanima*“, danas ljuska njegove ljudskosti raspreda ([1](#), [2](#)) kako su starog barda ustvari oteli partizani, sileći ga ucjenom da im se pridruži u šumi. Žalosno je kad se netko, umjesto uspinjanja strmoglavljuje po osobnoj evolucionoj ljestvici, umjesto preinake povijesne istine uistinu vršeci reviziju svog morala. Uz već spominjane objektivne faktore koji doprinose tumačenju povijesti ima i jedan posve nemjerljivi, statistički irelevantan, a opet prisutan (ne u svim ljudima) kao „božji dar“ – [ljubav](#). Kome i taj, vjerojatno jedini relevantni subjektivni kriterij prosudbe nedostaje, za njega nema nade. Dok je u njemu života, izgubljen će lutati prostorima vlastite duše i univerzuma, ne našavši mira dok ga smrt ne pokosi.

PR

DIOGEN pro kultura

<http://www.diogenpro.com>